

Cuprins

Introducere	7
1. Rețelele sociale sau paradigma datelor relaționale	13
1.1. Ubicuitatea rețelor	15
1.2. Tradiții de cercetare în domeniul rețelor sociale	18
1.3. Studii clasice reprezentative în domeniul rețelor	19
2. Rețelele sociocentrice și egocentrice	29
2.1. Expansiunea geografică a rețelor personale ca efect al noilor tehnologii	30
2.2. Existența personală în cyberspațiu	34
2.3. <i>Big Data</i> și <i>Small Data</i>	37
2.4. Rețele sociale și <i>social media</i>	41
2.5. Modele sociocentrice și egocentrice în analiza rețelor sociale	43
2.6. Cicluri alternative de cercetare a rețelor sociale	49
3. Morfologii de organizare a vieții sociale: rețelele personalizate	53
3.1. Perspectiva teoretică tradițională cu privire la comunități	53
3.2. Rețelele sociale: infrastructura generativă a comunităților	57
3.3. Rețelele personalizate sau individualismul în rețea	59
4. Studiul rețelor personale	63
4.1. Variabilele compoziționale și variabilele structurale	65
4.2. Estimarea volumului de contacte personale	72
4.3. Teme și subiecte de cercetare	79
4.4. Modalități de culegere a datelor de rețea personală	85
4.5. Generatoarele de nume	88
4.6. Generatoarele de poziții și de resurse	93
4.7. Interpretatoarele și interconectoarele de nume	97
5. Aplicație de analiză de rețea personală	105
5.1. Studiul rețelor personale de pe Facebook	106
5.2. Măsurători structurale	109
5.3. Măsurători compoziționale	122
5.4. Vizualizarea rețelor personale	129
5.5. Clusterizarea rețelor personale	137

6. Aplicarea analizei rețelelor personale în studiul câmpurilor sociale transnaționale	147
6.1. Orientări teoretice și metodologice cu privire la transnaționalism	147
6.2. Câmpuri și spații sociale transnaționale	149
6.3. Remitențele sociale	156
6.4. Naționalism și transnaționalism metodologic	158
7. Analiza sociocentrică a rețelelor de coautorat din știință.	163
7.1. Context	164
7.2. Evaluarea productivității științifice	165
7.3. Coautoratele în știință	166
7.4. Structurarea și modelarea rețelelor de coautorat	168
7.5. Design de rețea sociocentrică în studiul coautoratelor	169
7.6. Structurile de coautorat în sociologia academică românească - rezultate	170
7.7. Homofilie departamentală și de sex în coautoratele sociologilor români	176
Considerații finale	179
<i>Bibliografie</i>	185

Marian-Gabriel Hâncean

REȚELELE SOCIALE ÎN ERA FACEBOOK

O analiză sociologică

POLIROM
2018

4.3. Teme și subiecte de cercetare

În cadrul acestui subcapitol prezint câteva dintre temele și subiectele de cercetare abordate în cadrul studiilor de rețea personală. Această prezentare nu are decât un rol ilustrativ, nepropunându-și să fie una exhaustivă. O prezentare mai detaliată cu privire la stadiul curent de dezvoltare a studiului rețelilor personale este propusă în Hâncean și colaboratorii săi (2016). Informația din acest subcapitol este structurată folosind trei direcții de cercetare identificate în domeniu: *rolul rețelilor personale în procesele de socializare și integrare socială, variația compoziției și structurii rețelilor personale și dispersia/contagiunea prin rețele personale*.

Așa cum menționam anterior, una dintre direcțiile de cercetare se referă la *analiza patternurilor și a proceselor de socializare și integrare socială*. Această direcție de cercetare pornește de la asumția sau considerația că *rețeaua personală descrie contextul social în care se plasează un anumit individ*. Identificarea și descrierea rețelilor personale sunt utile pentru înțelegerea modului în care sunt organizate în general în societate structurile relaționale informale (de exemplu, incluziunea și excluziunea socială, sociabilitatea informală, coeziunea socială, asimilarea, integrarea, segregarea etc.). De exemplu, McPherson și colaboratorii săi (2006) și-au propus să investigheze, în Statele Unite ale Americii, rețelele personale din perspectiva numărului celor cu care egoul discută chestiuni importante (confidenți). Studiul a evidențiat faptul că, în 2004, numărul de americani care declarau că nu au pe nimeni cu care să discute chestiuni importante se triplase comparativ cu 1985. În plus, dimensiunea medie a rețelilor de confidenți scăzuse de la 2,9 alteri, în 1985, la 2,1, în 2004. Rezultatele raportate au fost considerate relevante pentru indicarea schimbărilor sociale importante care avuseseră loc în societatea americană pe durata a 20 de ani (de exemplu, creșterea eterogenității educaționale și rasiale, schimbări demografice semnificative etc.). Într-un alt studiu, Bidart și Lavenu (2005) au pornit de la asumția că rețelele personale reflectă procesele de socializare. Cei doi cercetători francezi au arătat că istoria personală și evenimentele de viață influențează, de-a lungul timpului, compoziția rețelilor personale și calitatea legăturilor. Analizând rețelele personale a 66 de tineri francezi, în trei momente, Bidart și Lavenu (2005, p. 359) au evidențiat impactul exercitat de intrarea pe piața muncii, de mobilitatea geografică, de locuirea cu un partener și de nașterea unui copil asupra compoziției și structurii de rețea personală⁸.

Wellman (2001a) a analizat modul în care se structurează, atât în comunitățile offline, cât și în cele din cyberspațiu, sociabilitatea, identitatea socială, sprijinul social și sentimentul de „a aparține unui loc” (*sense of belonging*). Definind *comunitatea drept „rețea de legături interpersonale”* (p. 228), Wellman (2001a, 2001b) a

8. Acest studiu este exemplar pentru clasa cercetărilor asupra antecedentelor rețelilor personale (factorii care afectează conținutul și structura rețelilor personale).

evidențiat, prin studiile sale, relația de complementaritate dintre spațiul offline și cyberspațiu, dar și impactul pozitiv al internetului asupra sociabilității. De asemenea, într-un alt studiu, Wellman și colaboratorii săi (2002, p. 152) ilustrează impactul pozitiv al conexiunii la internet asupra dezvoltării rețelilor de legături interpersonale în direcția întăririi intereselor comune dintre actorii sociali.

Într-un alt registru, Watts și Strogatz (1998) au folosit rețelele personale pentru a testa dacă viața socială aproximează structura specifică unei *lumi mici*. Conceptul de *Lume Mică*, discutat în primul capitol, a devenit popular odată cu studiile lui Milgram (1967), continuând cu cercetările unor fizicieni (de exemplu, Watts și Strogatz, 1998; Albert și Barabási, 2002). În esență, conceptul descrie faptul că:

în ciuda mărimii în general mari a rețelilor sociale, distanța dintre oricare două noduri este relativ mică. Distanța dintre două noduri este definită în sensul numărului de legături pe drumul cel mai scurt dintre acestea. Spre exemplu, Milgram a raportat existența unei distanțe medii de șase legături între cele mai multe perechi de oameni din Statele Unite (Albert și Barabási, 2002, p. 48).

Kahn și Antonucci (1980) sau Antonucci și colaboratorii săi (2014) au analizat relația dintre structura rețelilor personale și suportul social⁹, propunând un tip specific de partiționare a contactelor sociale: organizarea acestora în convoi (*modelul de tip convoi*). Mai exact, Kahn și Antonucci (1980) au partiționat contactele sociale folosind un sistem de cercuri concentrice în jurul egoului. Astfel, în primul cerc, aflat în imediata proximitate a egoului, au fost plasați: soțul/soția, rudele și prietenii foarte apropiați. În al doilea cerc au fost incluse rudele „mai îndepărtate”, prieteni și colegi de muncă, vecini de cartier și stradă etc. În cel de-al treilea cerc au fost incluse cunoștințele și contactele sociale față de care egoul este puțin implicat emoțional/cu care egoul are mai degrabă interacțiuni definite formal (de exemplu, manageri și colegi de la locul de muncă, vecini, membri distanți ai familiei etc.). Antonucci (1986, p. 10) consideră că modelul convoiului este util în evaluarea impactului rețelilor personale asupra furnizării suportului social. Pentru a înțelege modul în care se poziționează abordarea propusă de Kahn și Antonucci (1980) și Antonucci (1986) în linia de studiu a sistemelor de suport social prin apelul la rețele sociale, vezi trecerea în revistă a literaturii de specialitate pe care o propun Israel și Rounds (1987) sau Taylor (2011).

O altă direcție de cercetare vizează *explicarea variațiilor din interiorul și de-a lungul rețelilor personale*. Unele studii au căutat să observe dacă natura și stabilitatea *relațiilor ego-alteri* sunt afectate direct de *atributele alterilor*. Alte studii și-au

9. Taylor (2011, p. 192) definește *suportul social* drept „percepția sau experiența pe care cineva o are că este iubit și îngrijit de ceilalți, că este respectat și valorizat, și că este parte a unei rețele sociale de ajutor și obligații reciproce”. Acest suport poate veni, potrivit lui Allen și colaboratorilor săi (2002), atât din partea oamenilor (de exemplu, cunoștințe, prieteni, rude, partenerul de viață etc.), cât și a animalelor de companie.

propus să investigheze dacă mărimea, compoziția, structura sau stabilitatea rețelelor personale sunt influențate de *atributele individuale ale egoului*. Aș mai adăuga în categoria studiilor specifice acestei direcții de cercetare comparația rețelelor personale de la un context social la altul și de la o societate la alta (asumpția-cheie aici fiind că rețelele personale sunt determinate de structuri sociale mai largi).

Fischer și Shavit (1995) au explorat și au investigat diferențele structurale dintre rețelele personale din Statele Unite și Israel. Chiar dacă în multe privințe caracteristicile structurale ale celor două clase de rețele personale erau similare, cei doi cercetători au descoperit că existau totuși diferențe semnificative din perspectiva *densității* (rețelele personale din Israel erau mult mai dense). Într-un demers similar ca abordare, Grossetti (2007) a investigat densitatea și alte caracteristici ale rețelelor personale urbane din Toulouse (Franța). Apoi a comparat rezultatele obținute cu cele raportate de Fischer (1982) într-un studiu similar realizat anterior în Statele Unite¹⁰. Conform uneia dintre concluziile lui Grossetti (2007, p. 403), „structurile relaționale sunt relativ stabile în statele industrializate și nu sunt foarte sensibile la variațiile de context național”. Observația lui Grossetti apărea în contextul identificării multor similarități structurale între Franța și Statele Unite ale Americii. Într-un alt registru, Bastani (2007) a măsurat, pe dimensiunea de gen, rețelele personale a 318 persoane din clasa de mijloc din Iran. Autoarea a observat că rețelele personale ale bărbaților și ale femeilor erau similare atât din punctul de vedere al mărimii (numărul de contacte sociale), cât și al compoziției (preponderența legăturilor de rudenie). Bastani (2007, p. 357) a pus similaritatea dintre cele două categorii de rețele personale pe seama contextului macrostructural al configurațiilor de relații sociale.

O direcție specifică de studii, distinctă de cele prezentate mai sus, abordează impactul și influența rețelelor personale asupra sănătății fizice și mentale a indivizilor, asupra mobilității lor ocupaționale, asupra deciziilor cu privire la migrație, asupra mobilității geografice etc. În principiu, aceste studii pot fi distribuite în patru subcategorii: *suport social*, *capital social*, *difuzie și contagiune* și *geografie de rețea*.

Rețelele personale pot fi definite și ca sursă de sprijin social informal care permite indivizilor să își gestioneze problemele de viață (de exemplu, pierderea locului de muncă, divorțul, sărăcia, îmbolnăvirea etc.). Modelele teoretice dezvoltate susțin faptul că rețelele personale au un efect de lungă durată, indiferent dacă acesta este direct sau mediator (Barrera, 1986; Berkman *et al.*, 2000; Ertel *et al.*, 2008; Heitzmann și Kaplan, 1988; Uchino, 2009).

Capitalul social¹¹ poate fi înțeles și din perspectiva resurselor disponibile în rețelele personale ale indivizilor. Este vorba despre resursele aflate sub controlul

10. Cercetarea realizată de Fischer (1982) își propunea să observe impactul urbanizării asupra legăturilor de suport social de la nivelul comunităților.

11. Într-un sens larg, capitalul social individual se referă la avantajele și dezavantajele personale de pe urma legăturilor sociale pozitive și negative. Lin (1999a, p. 30) propune o definiție care sintetizează o bună parte din studiile anterioare din aria capitalului social: „investiția în relații sociale cu scopul obținerii unor beneficii”.

alterilor și pe care egoul le poate accesa sau mobiliza. Accesarea resurselor se poate manifesta sub o formă *instrumentală* (de exemplu, putere, reputație, bunăstare) sau *expresivă* (de exemplu, satisfacția față de viață sau sănătatea). Spre ilustrare, Lin (1999a, 1999b, 2000, 2001) și Lin și colaboratorii săi (2001) au arătat că mobilizarea resurselor disponibile în rețelele personale prin activarea legăturilor tari¹² conduce la creșterea șanselor de a obține un interviu de angajare, a probabilității de a fi angajat, a prestigiului în muncă, a oportunităților de carieră etc.

Cercetările științifice cu privire la suportul social au evidențiat nu numai beneficiile *legăturilor tari*, ci și avantajele instrumentale generate de *legăturile slabe*. Importanța instrumentală a legăturilor slabe poate fi inspectată consultând rezultatele raportate de Granovetter (1973) (privind găsirea unui loc de muncă), Freeman și Sunshine (1976) (privind accesul la informații despre disponibilitatea spațiilor de locuire) sau de Lee și George (1969) (privind găsirea unui medic care să furnizeze informal întreruperi de sarcini).

Chiar dacă rețelele personale au fost conceptualizate și modelate drept surse de suport și capital social, în același timp, o serie de studii testează tendința acestora către omogenitate și homofilie (Hâncean și Pere, 2016; McPherson *et al.*, 2001) sau către eterogenitate și heterofilie (Fu *et al.*, 2012). Potrivit lui McPherson și colaboratorilor săi (2001, p. 415), *principiul homofiliei*¹³ (similaritatea conduce la interacțiune și conexiune) structurează toate tipurile de legături sociale prezente în rețelele sociale, de la mariaj, prietenie și muncă până la cele de transfer de informație, schimb social și afiliere organizațională. Fu și colaboratorii săi (2012, p. 845) susțin că homofilia este prezentă peste tot în ecosistemele naturale, de la zebre, delfini și manguste până la oameni. Implicația directă a acestei observații este că, de fapt, rețelele personale contribuie la reproducerea inegalităților sociale (DiMaggio și Garip, 2012). Spre exemplu, Rosenfeld (2008) a observat manifestarea homofiliei socioeconomice și rasiale în preferințele maritale. Pe de altă parte, un alt principiu care contribuie la emergența și compoziția rețelelor personale este cel al *heterofiliei*.

12. Distincția legături tari *versus* legături slabe trebuie înțeleasă în sensul propus de Granovetter (1973, p. 1361): „intensitatea unei legături este o combinație (probabil liniară) de cantitate de timp, intensitate emoțională, intimitate (confidență mutuală) și servicii reciproce”. Această intensitate a relațiilor interpersonale este variabilă și permite clasificarea legăturilor unui ego în *legături absente* (legături fără semnificație substanțială), *legături slabe* și *legături tari*. În acest context, legăturile tari definesc relațiile ego-alter, care implică un nivel înalt de intensitate (de exemplu, legăturile cu prieteni foarte apropiați, cu partenerul de viață etc.). Legăturile slabe sunt definite de un nivel scăzut de intensitate (de exemplu, legăturile cu persoane considerate a fi cunoștințe, amici etc.), iar legăturile absente aproape că nu au intensitate. Problema măsurării intensității legăturilor sociale a fost tratată în mod special de Marsden și Campbell (1984). Aceștia consideră că intensitatea unei legături comportă două aspecte: timpul petrecut într-o relație și profunzimea relației (p. 482).

13. Fu și colaboratorii săi (2012, p. 845) definesc homofilia drept „tendința de a interacționa cu alții de același tip”.

Deși, potrivit lui Fu și colaboratorilor săi (2012, p. 845), tendința de a interacționa cu alții diferiți (heterofilia) este de asemenea prezentă în natură și în sistemele de organizare socială, ea are o recurență mai scăzută decât homofilia. Moody (2004) a raportat tendințe heterofilice la nivelul rețelelor de colaborare din știință, fundamentate de avantajul competitiv derivat din complementaritatea expertizelor.

O altă direcție de cercetare în domeniul de studiu al rețelelor personale o constituie *difuzia și contagiunea*. În acest context, rețelele sunt conceptualizate drept infrastructuri pentru mecanismele de influență socială. Cercetătorii care se poziționează pe linia de cercetare a difuziei consideră că ideile și practicile circulă prin intermediul legăturilor sociale. Altfel spus, spre exemplu, probabilitatea ca un ego să dezvolte anumite atitudini sau comportamente crește dacă alții din proximitatea sa împărtășesc acele atitudini sau manifestă acele comportamente. Un caz specific de difuzie este procesul de contagiune, în care, pentru adoptarea sau circulația unei atitudini sau a unui comportament, este nevoie doar de contact. Christakis și Fowler (2007) au analizat prevalența obezității la nivelul rețelelor personale a peste 12.000 de persoane pe durata a 30 de ani. Cei doi cercetători au identificat, în toate momentele observate, prezența unor clustere de persoane obeze¹⁴. Existența acestor clustere a fost explicată nu numai prin emergența selectivă, ci și prin influența interpersonală (dacă un partener devenea obez, șansele ca și celălalt să devină obez creșteau cu 40%).

În aria de cercetare a difuziei și a contagiunii au fost propuse diverse modele cu aplicabilitate la circulația inovațiilor¹⁵ (Valente, 1996), răspândirea bolilor (Fowler și Christakis, 2008) sau înțelegerea mobilizărilor la proteste (Opp și Gern, 1993).

Dispersia geografică sau spațială a alterilor¹⁶ unei rețele personale este relevantă pentru *spațiile de activitate individuală* (*activity spaces*, adică locurile unice frecventate de un individ). Axhausen (2007) arată că geografia fizică a membrilor rețelelor personale (familie, cercuri de prieteni, colegi de muncă etc.) s-a extins ca rezultat al scăderii costurilor aferente transporturilor și telecomunicațiilor. Implicite, creșterea

14. Obezitatea a fost măsurată în studiul lui Christakis și Fowler (2007) printr-un indice al greutatei corporale.

15. Conform modelului propus de Valente (1996, pp. 71-73), indivizii se angajează într-un nou comportament în funcție de gradul de expunere din propria rețea personală. *Gradul de expunere* în acest sens se măsoară prin numărul de alți din rețea care deja s-au angajat în comportamentul nou. Ideea centrală promovată de Valente este că fiecare individ are un anumit *standard de adoptare*, iar acest standard este ponderea alterilor din rețeaua personală care au adoptat deja noul comportament. Spre exemplu, pentru unii dintre indivizi este suficient ca o treime dintre alți să fi adoptat noul comportament pentru ca difuzia să se producă. În alte cazuri este nevoie de ponderi mai mari (de exemplu, două treimi) sau mai mici (de exemplu, o cincime).

16. *Dispersia spațială* a alterilor se referă la distanța geografică dintre ego și fiecare dintre alți. În domeniul studiilor de rețea personală există diferite modalități de măsurare a distanțelor dintre alți și ego, de exemplu, suma numărului de kilometri dintre locuința în care trăiește egoul și cea în care trăiește fiecare alter sau numărul total de ore necesare pentru a ajunge de la locuința egoului la locuința fiecărui alter.

dispersiei geografice a alterilor semnifică modificarea modelelor de mobilitate personală și a compoziției spațiilor de activități individuale. Conform enunțului-cheie propus de Axhausen (2007, p. 6):

Schimbările profunde din perioada actuală de la nivelul geografiei costurilor și locurilor au un impact considerabil asupra modurilor de călătorie și asupra configurațiilor de relații sociale. Geografia membrilor rețelei personale a unui călător alături de geografia locurilor relevante unde acesta desfășoară activități determină cantitatea și stilul călătoriilor.

Schönfelder și Axhausen (2003) propun identificarea persoanelor aflate în risc de excluziune socială prin aplicarea unor măsurători la nivelul spațiilor de activitate individuală. Unul dintre indicatorii de măsurare a spațiului de activitate individuală este numărul de *locuri* unice frecventate de o persoană într-un anumit interval de timp. Rezultatele studiului realizat de Schönfelder și Axhausen (2003) au evidențiat faptul că grupurilor considerate a fi în situație de risc de excluziune socială le este specific un anumit tip de spațiu de activitate individuală.

Într-un alt studiu, Kowald și colaboratorii săi (2013) și-au propus să analizeze configurațiile de distanțe dintre locuințele alterilor cuprinși în clase de rețele personale din Canada, Elveția, Olanda și Chile. Conform rezultatelor, natura legăturilor dintre alteri (tipul de relație, apropierea emoțională, durata relației etc.) și compoziția rețelei personale sunt predictorii mult mai buni pentru tipul de dispersie geografică a rețelelor decât atributele sociodemografice ale egoului.

Dispersia spațială a rețelelor personale reprezintă și o formă de operaționalizare a *câmpurilor sociale transnaționale*¹⁷. Pentru ilustrare, Pries (2005, p. 167) consideră că dimensiunea spațială care integrează „practicile sociale, sistemele de simboluri și artefacte” ce compun obiectul de studiu al sociologiei trebuie reconsiderată. Potrivit lui Pries (p. 172), spațialitatea care însoțește fenomenele și procesele sociale trebuie reconsiderată și privită dintr-o dublă perspectivă: *societală* și *geografică*. Mixul celor două forme de manifestare a spațialității conduce la identificarea a două categorii generale de ideal-tipuri de configurații spațiale (Pries, p. 176). În prima categorie, fiecărui spațiu geografic îi corespunde un spațiu societal și invers (în această categorie pot fi identificate *internaționalizarea*, *supranaționalizarea*, *renaționalizarea*, *globalizarea*). A doua categorie este mai degrabă relativistă, iar aici fie un spațiu societal se poate întinde peste mai multe spații geografice, fie un spațiu geografic poate include mai multe spații societale coexistente. *Glocalizarea*, *diaspora* și *transnaționalizarea* constituie ideal-tipuri care pot fi plasate în această a doua categorie. În contextul acestei discuții, spațiul transnațional se referă la:

17. Asupra conceptului de *câmp social transnațional* voi reveni pe larg. Până atunci, definiția de lucru pe care o propun se referă la *configurații de legături transnaționale existente la nivelul unor seturi de noduri poziționate geografic în diverse țări sau, mai simplu, la colecții de rețele personale de legături sociale care traversează țări și continente.*